

Щ з цього списку має Вапа родина?	1982	1995	1996
Дача, садова ділянка	12,9	45,7	49,6
Легковий автомобіль	9,8	21,7	19,6
Кольоровий телевізор	12,9	68,1	68,5
Холодильник	64,2	92,9	92,2
Гаряча вода	24,0	53,9	50,7

«ВИБОРИ – демократична процедура, яка дозволяє політикам по черзі та без кровопролиття демонструвати свою некомпетентність».

«ДЕРЖАВА – знаряддя боротьби всіх разом проти кожного окремо».

«НАЦИЗМ – патріотичний рух, що очищає націю від всього, що заважає її деградації».

«ЧЕЛНОКИ – люди, що першими відчули переваги капіталізму власним горбом».

Леонід Фінберг

Ю.Шаповал, В.Пристайко, В.Золотарьов. ЧК – ГПУ – НКВД в Україні: особи, факти, документи. – Київ: Абрис, 1997. – 608 с.

Герой одного з романів про Французьку революцію вигукував: «О спасенний тероре! О святий тероре! Люба гільйотино!.. Нехай ми потонемо в крові, та врятуємо батьківщину». Автор цього твору, А.Франс яскраво показав, що вийшло з таких настроїв: море крові, незліченні жертви, одноосібна жорстока диктатура з війною, розвалом економіки, продкартками, чергами, голодом і... новими, ще більшими жертвами. Нерідко історія повторюється: спочатку у вигляді трагедії, згодом – ...ще більшої трагедії.

Все це мимоволі пригадується, коли читаєш книгу «ЧК – ГПУ – НКВД в Україні: особи, факти, документи». Попередні книги Ю.Шаповала «Україна 20 – 50-х років», «Людина і система», дві спільні праці В.Пристайка і Ю.Шаповала «Справа Спілки визволення України: невідомі документи і факти», «Михайло Грушевський і ГПУ – НКВД. Трагічне десятиріччя 1924 – 1934» сприяли виробленню нового погляду на історію 20 – 50-х рр., діяльність репресивно-каральних органів у перші десятиліття радянської влади. Нинішня книга є продовженням напруженої і необхідної праці згаданих авторів, а також В.Золотарьова щодо осмислення ролі та місця ЧК – ГПУ – НКВД в суспільстві. Оpubліковані документи, довідкові матеріали розкривають «кухню» роботи чекістських органів, їхні

справжні функції та зміст діяльності в системі влади. Новим словом в науці є оприлюднення імен і біографій чекістів, які безпосередньо здійснювали насильство.

Книгу підготував авторський колектив, що об'єднав людей різних нахилів, різного віку, різного фаху. Ю. Шаповал – доктор історичних наук, відомий дослідник, автор численних наукових праць з проблем політичної історії ХХ ст., зав. відділом Інституту археографії НАН України. В. Пристайко – юрист, генерал-майор, заступник голови Служби безпеки України, співавтор проектів ряду важливих законодавчих актів та книжок, активний учасник реабілітації жертв репресій в Україні. В. Золотарьов – кандидат технічних наук, доцент Харківського технічного університету, автор кількох розвідок з історії спецслужб. Це співробітництво – переконливий доказ важливості такої проблематики для багатьох громадян України, незалежно від віку, професії, уподобань, суспільних поглядів.

Використовуючи недоступний раніше й унікальний за змістом архівний матеріал, оприлюднений вперше, автори розкривають невідомі досі сторінки діяльності тієї каральної структури, яка здійснювала терор заради утвердження диктатури і стала знаряддям особистого всевладдя. Звичайно, жодна держава не обходиться без застосування певних форм примусу щодо тих, хто посягає на загальну безпеку, не дотримується законів. Але каральні органи тільки тоді ефективно виконують свої функції, коли напрями, форми і методи їхньої діяльності цілком адекватні загальноприйнятим людським нормам, обмежені визначеним Конституцією захистом суверенітету, територіальної цілісності, законних інтересів держави, прав і свобод громадян. Інакше, як свідчать матеріали даної книги, необхідний примус перетворюється на криваву вакханалію, що поглинає мільйони безневинних і, врешті-решт, і самих ініціаторів та провідників терору. В Україні, на підставі антигуманних і антидемократичних законів, що суперечили навіть тодішнім Конституціям УРСР (1919 р., 1929 р., 1937 р.), цілі верстви населення зазнали переслідувань за свою політичну діяльність, висловлювання, релігійні переконання, певну національну приналежність, а часто взагалі без будь-якої провини. Яскраво ілюструє стан речей один із перших документів, наведених у книзі, – записка В.І.Леніна від 4 липня 1919 р., в якій говорилось: «На Україні Чека принесло тьму зла...» Але це був тільки початок.

Як показала історія, ніяких висновків не було зроблено, не було вжито надійних заходів, що перешкодили б примножувати «тьму зла». Подальший перебіг подій показав усю химерність і небезпеку надій побудувати нове суспільство, міцну державу за допомогою терору і насильства.

У зв'язку з цим звертає на себе увагу і наведений у книзі уривок з листа лідера лівих есерів М. Спиридонової. Засуджуючи терор, основним знаряддям якого були каральні органи (надзвичайні – *чрезвычайные* – комісії – ЧК), вона, звертаючись до ЦК РКП(б), писала: «...Як і у французькому терорі тяжким був лише початок, так

і в Росії те, у що розгорнулася більшовицька «чрезвичайка», перевищило всі наявні у нас побоювання... Ви невдовзі опинитесь у руках вашої «чрезвичайки», ви, мабуть, вже в її руках». У книзі показано, що значною мірою партія насправді опинилася в руках створених і виплечаних нею ж органів ЧК – ГПУ – НКВД. Адже тільки за 1932 – 1937 рр. понад дві третини кількісного складу КП(б)У було виключено з її лав і репресовано. Сталінська каральна машина не обминала нікого: в підвалах ГПУ, за колючим дротом ГУЛАГу загинули практично весь склад ЦК КН(б)У, всі секретарі й працівники райкомів і обкомів, рядові члени партії. Розгромивши руками чекістів партію, тоталітарна система винищила й значну частину виконавців – працівників органів державної безпеки.

Видання складається з трьох частин. Перша містить нариси про долі деяких впливових чекістів, друга – документи, третя – короткі біографічні дані про найвпливовіших чекістів.

Автори в цілому вдало розкривають структуру та важливі сторони механізму функціонування ЧК – ГПУ – НКВД, їхнє місце і роль в тодішньому суспільстві. По суті, вперше запропоновано науково-документальну працю, в якій розповідається і про біографії й про долі відповідальних працівників цих органів в Україні. Очевидною є необхідність такої розвідки для об'єктивного, не засліпленого політичними пристрастями, безстороннього аналізу цієї важливої проблематики. Така документована розповідь може подобатись або ні, але вона має чітко науково показати – так було.

Розповідаючи в біографічних нарисах про діяльність чотирьох керівників ЧК – ГПУ – НКВД в Україні – В.Балицького, Ю.Євдокимова, К.Карлсона, І.Леплевського, публікуючи короткі біографічні дані 184 видатних працівників цієї системи, автори дають широкий масив конкретної, часом сухої, але правдивої, відтак – жорсткої інформації. Вона містить багато промовистих подробиць, деталей, показує етапи діяльності працівників системи.

У поєднанні з оприлюдненими в книзі 52 документами, ці матеріали складають вражаючу картину масових насильств, під час яких безпідставно позбавляли життя, волі, депортували в примусовому порядку, зводили до паперової фікції права і свободи громадян України.

Автори не претендували на те, щоб висвітлити усі проблеми, відповісти на всі запитання. Як зазначається у вступі, вони прагнули до того, щоб ці запитання поставити, підкреслити нагальність і необхідність написання правдивої історії органів державної безпеки, усієї репресивно-каральної системи в Україні. Розробляючи цю тематику, доцільно було б оприлюднити й ті загальнополітичні документи, які значною мірою спрямовували діяльність правоохоронних органів у певне русло. Йдеться, наприклад, про доповідь Й.В.Сталіна на лютнево-березневому пленумі ЦК ВКП(б) (1937 р.) із сумнозвісною директивою «*ищите и обряцете*», про його ж вказівку застосовувати фізичні методи впливу на допитах і т.ін.

Пролити світло на події тих років можуть документальні матеріали про пенітенціарні заклади (тюрми, слідчі ізолятори, табори тощо).

Наукова обґрунтованість і безсторонність вимагають звернення і до фактично незайманої теми про діяльність репресивно-каральної системи як радянської, так і інших держав, що здійснювали насилля над українським народом. Польська жандармерія, дефензива, інші органи Речі Посполитої залили кров'ю села Західної України під час пацифікації кінця 1920 – початку 1930-х років. Концтабір у Березі Картузькій звичайно поступався кількістю жертв ГУЛАГУ, проте так само відзначався варварськими, нелюдськими знущаннями, але вже охоранки польської. До речі, діяльність каральних організацій свідчить, що плюралістичний багатопартійний устрій Польщі в міжвоєнний час не врятував від масового злочинного насильства над «чужими» елементами, якими вважались там і українці. А скільки безневинних жертв на рахунку румунської сігуранци, гітлерівського гестапо! Повна історія нашого народу, його поневірянь має відкрити ці сторінки. Таке всебічне висвітлення болючої теми ще раз засвідчило б необхідність власної держави нашого народу, де і своя правда, і своя сила, і своя воля.

Рецензована праця сприятиме створенню концептуальної, фактографічної та джерельно-інформативної бази для наступних досліджень. Вона вносить вагомий непересічний вклад в осягнення як певного періоду, так і важливих сторін конкретно-історичного процесу, пов'язаного з діяльністю органів державної безпеки. Книга зайвий раз доводить – жодна добра мета не може бути досягнутою несправедливими методами. Беззаконня в Україні не повинно більше повторитися. Наш народ пережив чимало трагедій. Обраний ним новий шлях на розбудову незалежної, демократичної держави, яка забезпечила б рівні права і можливості, щасливе, заможне життя всім громадянам, має уберегти нас від конфліктів і насильства. Це має бути альфою і омегою діяльності й органів державної безпеки, яка має ґрунтуватися на засадах суворого виконання загальнолюдських правових і моральних норм, вимог Конституції, законності, поваги до прав і гідності особи, позапартійності та відповідальності перед народом України.

В.Ф.Шевченко

Становлення владних структур в Україні (1991 – 1996) / Редкол.: О. Гарань, В. Кулик, О. Майборода. – Київ: Центр політичного аналізу газети «День», 1997. – 178 с.

Даний збірник статей є першим виданням Центру політичного аналізу газети «День» (і досі, на жаль, останнім, оскільки в умовах виборів увага керівництва газети сконцентрована не на здійсненні глибоких розробок, а на аналізі поточного моменту, і за цих умов ряд співробітників пішов з центру). Здійснене воно за допомогою Фонду Фрідріха Еберта. У книзі проаналізовано стосунки між гілками влади, взаємодія з ними політичних партій, конституційний процес,